

prof. dr. Adis Muminović, vanr. prof., prof. dr. Isad Šarić, red. prof
Univerzitet u Sarajevu - Mašinski fakultet

razvoja i dizajna novih proizvoda ili kopiranja već postojećih proizvoda. Pokret poznat kao „DIY“ (Do it Yourself) postaje sve popularniji širom svijeta. Često se desi da ovi mladi ljudi imaju ideje za koje smatraju da su vrijedne registracije patenta, međutim prije registracije patenta bitno je poznavati sve izazove, ograničenja i problematiku vezanu za registraciju patenta i lansiranje novog proizvoda na tržište.

2. Osnovni pojmovi i informacije

Pariškom konvencijom 1883. godine i konvencijom u Bernu 1886. godine potpisuju se prvi međunarodni dokumenti o zaštiti autorskih prava. Godine 1893. osniva se prva međunarodna organizacija za zaštitu intelektualnog vlasništva pod nazivom: „United International Bureaux for the Protection of Intellectual Property“, ova organizacija 1960. godine prelazi u Ženevu i mijenja naziv u „World Intellectual Property Organization (WIPO)“, oficijalna web stranica organizacije je <http://www.wipo.int/>, na stranici se nalaze svi trenutno važeći međunarodni pravilnici i dokumenti vezani za intelektualno vlasništvo i patente. WIPO se trenutno sastoji od 11 agencija koje rade pod okriljem Ujedinjenih nacija (UN) i zaduženi su za rješavanje međunarodnih sporova oko intelektualnog vlasništva i patenata. Skoro sve zemlje svijeta su članice WIPO-a uključujući i Bosnu i Hercegovinu, koja je postala član 1992. godine.

O intelektualnom vlasništvu i patentima u Bosni i Hercegovini brine Institut za intelektualno vlasništvo. Oficijalna web stranica instituta je <http://www.ipr.gov.ba/>, na stranici je moguće pronaći sve zakonske i podzakonske akte, između ostalih i zakon o industrijskom dizajnu.

3. Intelektualno vlasništvo

U intelektualno vlasništvo spadaju sve tvorevine uma nekog pojedinca ili grupe ljudi kao što su izumi, književna i umjetnička djela, simboli, nazivi, slike, te dizajn koji se koristi u industriji. Prava na intelektualno vlasništvo su ista kao i svaka druga ljudska prava. Omogućavaju inovatoru, dizajneru ili vlasniku patenta da ostvaruje korist od svog izuma ili dizajna. Ovo ljudsko pravo je posebno istaknuto u dijelu 27 Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima. Postoji nekoliko razloga zašto je bitno promovirati i zaštititi intelektualno vlasništvo. Prije svega, iz razloga što ljudski napredak ovisi od kapaciteta ljudi da kreiraju nove tehnologije i procese, da pišu nove knjige i da prave nova umjetnička djela. Inovatori, dizajneri i umjetnici imat će veću motivaciju za svoj rad ukoliko znaju da će isti moći zaštititi i unovčiti. Zaštita i promocija intelektualnog vlasništva utječe na pozitivan napredak ekonomije određene države, otvara nova radna mjesta i stvara nove industrije, te pozitivno utječe na kvalitet života. Za svaku državu bitno je da posjeduje efikasan sistem zaštite intelektualnog vlasništva koji podstiče rad inovatora i dizajnera. Intelektualno vlasništvo se može podijeliti na: industrijsko vlasništvo i autorsko pravo i srodna prava. U industrijsko vlasništvo spadaju: patenti, žigovi, industrijski dizajn, oznake geografskog porijekla, topografije integriranih kola. U autorska i srodna prava mogu se svrstati: književna djela (pisana, govorna, računarski programi, itd.), muzička djela, dramska i dramsko-muzička djela, djela likovnih umjetnosti iz područja slikarstva, kiparstva i arhitekture, djela primijenjenih umjetnosti, fotografska djela, kinematografska djela, prijevodi, prilagođena djela, obrade i druge prerade djela, zbirka autorskih djela, podataka ili druge građe, izvedbe umjetnika izvođača, fonograme i baze podataka. Dijelovi intelektualnog vlasništva koji su posebno bitni za industriju i tehnologiju su patenti, žigovi, industrijski dizajn i autorska prava vezana za naučno-istraživačke radove i knjige. Osim navedenih, u svijetu se sve više uvodi i pokušava zakonski zaštititi pojam poslovne tajne. U Bosni i Hercegovini prava, obaveze i zaštita patenata, žigova i industrijskog dizajna definisani su odgovarajućim zakonima na državnom nivou, zakoni su dostupni na web stranici Instituta za intelektualno vlasništvo.

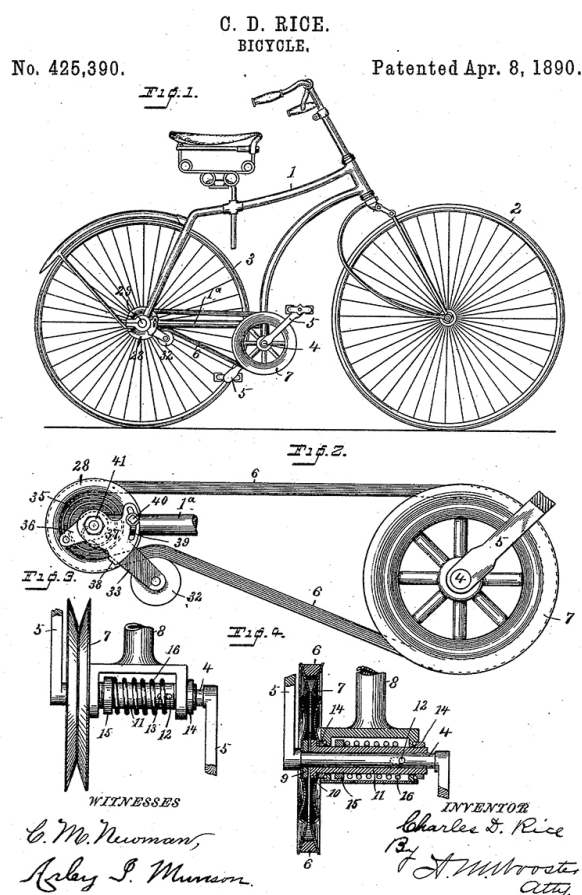
1. Uvod

Velika dostupnost znanja i tehnologije u današnjem vremenu dovela je do pojave sve većeg broja individualnih mladih inovatora, danas poznatijih kao „mejkeri“ (makers). Kombinacija besplatnog znanja dostupnog na internetu, jeftinog hardvera dostupnog iz azijskih zemalja i jeftinih uređaja za aditivnu proizvodnju dovela je do naglog porasta broja mladih ljudi koji se sami upuštaju u proces

4. Patenti

Patent je pravo kojim se štiti pronalazak iz bilo kojeg područja tehnike. Da bi se pronalazak zaštitio patentom, treba zadovoljiti tri uslova: treba biti nov, imati inventivni nivo i biti industrijski primjenljiv. Patentno pravo priznaje nadležni organ neke države uz novčanu nadoknadu i vrijedi određeno vrijeme na određenoj teritoriji. Isti pronalazak može biti zaštićen u više zemalja istovremeno pod uslovom da je prijavljen, ispitan i priznat na nacionalnom nivou svake od tih zemalja. Patent se može zaštititi samo određeni broj godina. U Bosni i Hercegovini patent traje 20, a konsenzualni patent 10 godina od dana podnošenja prijave. Prilikom prijave patenata potrebno je obratiti pažnju da prijava sadrži sljedeće:

- opis pronalaska koji treba biti jasan i detaljan,
- jedan ili više patentnih zahtjeva koji treba biti jasan, sažet i u cijelosti potkrijepljen opisom pronalaska i crtežima,
- crteže na koje se pozivaju opis pronalaska i patentni zahtjevi,
- sažetak suštine pronalaska koji služi isključivo u svrhu tehničkog informiranja.

Slika 1. Primjer patenta mašine iz 1890. godine

Način prijavljivanja i objavljivanja patenata se razlikovao kroz historiju, na početku se to radilo isključivo kroz detaljne crteže (Slika 1) a danas prijava patenta podrazumijeva detaljno tekstualno objašnjenje uz crteže, 3D modele ili animacije.

Patenti se mogu podijeliti na dvije vrste:

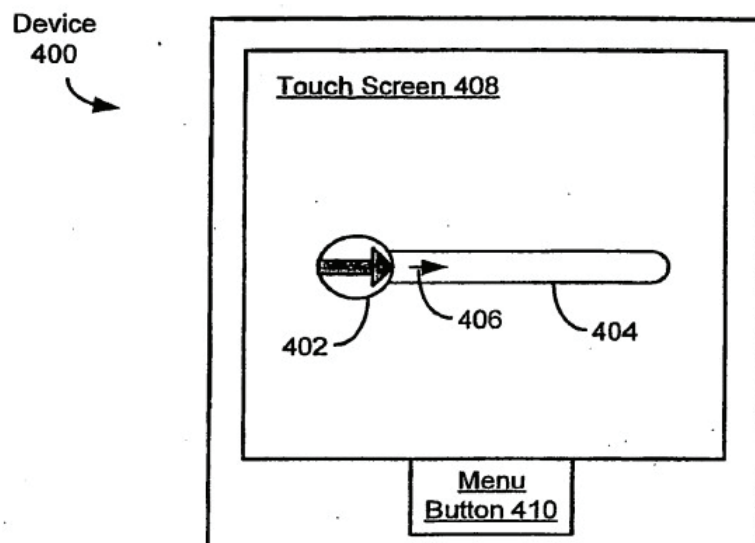
- **Uređaji i procedure**

Ovo su patenti koji su se historijski prvi pojavili i prvi zaštitili, odnose se na patente koji se tiču uređaja i mašina koje izvršavaju određenu funkciju ili procedura za proizvodnju proizvoda ili poboljšanja neke mašine ili procedure.

- **Dizajn patenti**

Ovo su patenti vezani za dizajn proizvoda i tiču se samo vanjskog izgleda proizvoda. Ovaj oblik patenata često se veže za industrijski dizajn tako da će se više o njemu pisati u poglavlju 5.

Koliko je važna prijava i zaštita patenata najbolje pokazuje nedavni pravni „rat“ koji su vodile kompanije Samsung i Apple oko velikog broja patenata vezanih za mobilne telefone. Patent koji se najviše ističe je patent poznat kao „slide to unlock“ (Slika 16.3. - European Patent No. EP1964022) koji je prvi put prijavljen od strane kompanije Apple, a kasnije kopiran od strane velikog broja drugih proizvođača pametnih telefona.

Slika 2. Jedna od slika iz patenta „slide to unlock“

Prije nego što se pojedinac ili kompanija odluče za prijavu patenta jako je važno pretražiti baze podataka kao što su <http://www.epo.org/>, <http://www.wipo.int/>. Bitno je potvrditi da isti patent nije već prijavljen. Kompletna procedura prijave patenta u Bosni i Hercegovini može se pronaći na web stranici Instituta za intelektualno vlasništvo BiH.

5. Žigovi

Žig je pravo kojim se štiti znak koji služi za razlikovanje robe, odnosno usluga jednog učesnika u privrednom prometu od iste ili slične robe, odnosno usluga drugog učesnika u privrednom prometu. Znakovi koji mogu biti zaštićeni žigom su posebno: riječi, slova, brojevi, slogani, kratice, grafički prikazi, kombinacije boja i njihovih nijansi, trodimenzionalni oblici, ambalaža za proizvode pod uvjetom da su distinktivni, kao i kombinacije svih navedenih znakova. Žigom se ne smatraju pečat, štambilj i punca (službeni znak za obilježavanje dragocjenih metala, mjera i sl.). Žig se u većini država stječe registracijom na osnovu ispitivanja koje obavlja nadležni državni organ. U Bosni i Hercegovini je to Institut za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine. Žig može sadržavati riječi, slova, brojeve, imena, skraćenicke, figurativne elemente, slike, holograme, reklamne slogane, itd. Na slici 3 prikazani su žigovi nekoliko bosanskohercegovačkih kompanija.

Slika 3. Žigovi poznatih bosanskohercegovačkih kompanija

Žigovi kompanija su jako važni zbog činjenice da nose sa sobom vizuelni identitet kompanije, a identitet se može smatrati strateškim vlasništvom. Mnoge kompanije opstaju i zarađuju novac upravo jer imaju pozitivan identitet kod kupaca. Za Coca Cola kompaniju se smatra da bi preživjela u slučaju da iz nekog razloga u istom trenutku izgubi sve fizičke proizvodne pogone, međutim da ne bi preživjela u slučaju da svi kupci zaborave na brend Coca Cole. Smatra se da je 98% vrijednosti kompanije Coca Cola upravo u njenom brendu, specifičnom dizajnu boce i tajnom receptu. Mnoge kompanije ostvaruju dodatnu zaradu preko žiga, naplaćuju svako pojavljivanje njihovog žiga na drugim proizvodima, npr. automobilske kompanije naplaćuju pojavu njihovih žigova na igračkama automobila, sportskoj odjeći, itd. Žig je jedno od najsnažnijih

marketinških sredstava, a stjecanjem visokog stupnja prepoznatljivosti i sam može postići iznimnu tržišnu vrijednost. Žigove je potrebno registrovati i zaštititi. Zaštita i registracija brendova, žigova i industrijskog dizajna na području EU može se uraditi putem stranice <https://oami.europa.eu>. Registracija žiga sa sobom nosi prednosti kao što su:

- može obeshrabriti druge da koriste vaš žig bez dopuštenja,
- pruža mogućnost poduzimanja pravnog postupka protiv prekršitelja,
- omogućava pravnim tijelima podizanje kaznene prijave,
- žig je vaše vlasništvo, tj. moguće ga je prodati ili licencirati.

Kompletna procedura prijave žiga u Bosni i Hercegovini može se pronaći na web stranici Instituta za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine.

6. Industrijski dizajn

Industrijski dizajn je isključivo pravo na vanjski izgled proizvoda. Dizajn predstavlja dvodimenzionalni ili trodimenzionalni izgled cijelog proizvoda ili njegovog dijela koji je određen vizuelnim karakteristikama, poput linija, kontura, boja, oblika, teksture, materijala, od kojih je proizvod sačinjen ili ukrašen, kao i njihovom kombinacijom. Dvodimenzionalni dizajn se odnosi samo na sliku na površini određenog proizvoda (ornament, šara, slika, itd.), a trodimenzionalni dizajn uključuje oblik tijela određenog proizvoda kao i slike na njegovoj površini (namještaj, automobili, računari, bijela tehnika, itd.). Da bi se zaštitio, dizajn treba da bude pogodan za industrijsku ili zanatsku proizvodnju.

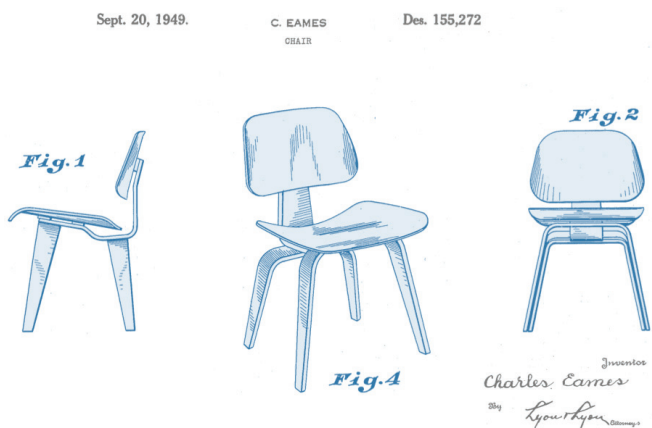
Identičan dizajn nije postao dostupan javnosti bilo gdje u svijetu prije dana podnošenja prijave za priznanje industrijskog dizajna za taj dizajn. Dizajni se međusobno moraju razlikovati u bitnim detaljima.

Mora imati individualan karakter. Ukupan vizuelni utisak koji ostavlja na informiranog korisnika razlikuje se od utiska koji na tog korisnika ostavlja bilo koji drugi dizajn. Pravo industrijskog dizajna priznaje nadležno tijelo neke države uz novčanu nadoknadu, i vrijedi određeno vrijeme na određenoj teritoriji. Primjer industrijskog dizajna može se vidjeti na slici 4. Na slici je prikazan motocikl kojeg su dizajnirali studenti Mašinskog fakulteta u Sarajevu uz pomoć nekoliko asistenata.

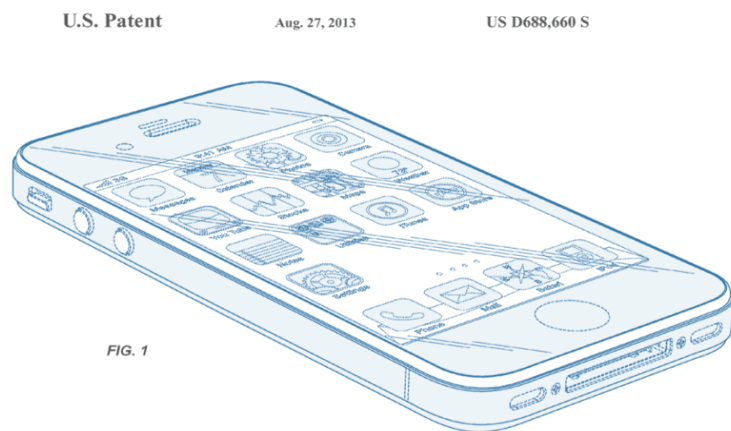

Slika 4. Dizajn motocikla studenata i asistenata Mašinskog fakulteta iz Sarajeva

Industrijskim dizajnom štiti se izgled cijelog ili dijela proizvoda koji je nov i čiji je individualni karakter rezultat posebnih obilježja kao što su linije, konture, boje, oblici, materijali ili ornamenti. Industrijskim dizajnom može biti zaštićen bilo koji industrijski ili zanatski proizvod, uključujući dijelove namijenjene za sastavljanje u kompleksan proizvod, grupe ili kompozicije proizvoda, ambalažu, modne krojeve, grafičke simbole i topografske oznake. Zaštita industrijskog dizajna obavlja se kroz dizajnerske patente. Dizajnerski patenti moraju sadržavati crteže, slike i/ili 3D modele (fotorealistične rendere (Slika 4)). Primjeri ovakvih patenata iz različitih historijskih razdoblja dati su na slikama 5 i 6.

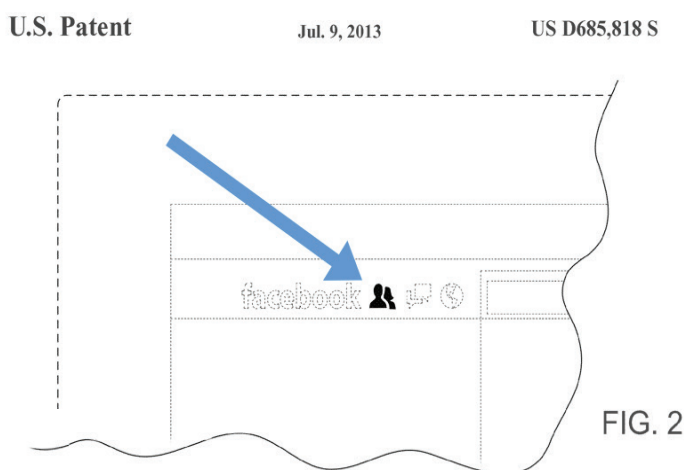
Slika 5. Primjer patentiranja izgleda stolice iz 1949. godine

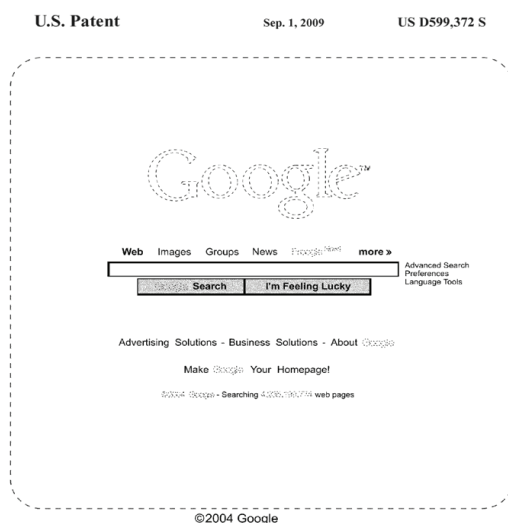
Slika 6. Primjer patentiranja izgleda mobilnog telefona iz 2013. godine

Kroz dizajnerske patente mogu se patentirati različiti oblici dizajna kao što su: dizajn namještaja, dizajn hardverskih komponenata i uređaja, dizajn prevoznih sredstava, dizajn igračaka i alata, arhitektonski dizajn, dizajn muzičkih instrumenata i dizajn digitalnih korisničkih sučelja.

Dizajn digitalnih korisničkih sučelja je posebno zanimljiv jer pokazuje do kojih granica u današnjem svijetu ide zaštita autorskih prava. Patentiraju se ikone, fontovi, animacije na web stranicama, itd., (Slika 7 i 8).

Slika 7 Patent dizajna jedne od ikona web stranice facebook

Slika 8 Patent dizajna izgleda stranice www.google.com

Kompletna procedura prijave industrijskog dizajna u Bosni i Hercegovini može se pronaći na web stranici Instituta za intelektualno vlasništvo Bosne i Hercegovine.

7. Autorska i srodna prava

Autorsko pravo nastaje i pripada autoru na osnovu samog čina stvaranja autorskog djela i nije uslovljeno ispunjenjem bilo kakvih formalnosti ili zahtjeva u pogledu njegovog sadržaja, kvaliteta ili svrhe. Dovoljno je da individualna ideja izađe iz duhovne, unutrašnje sfere svog stvaraoca i da dobije spoljni oblik, i postane autorsko djelo koje uživa autorsko-pravnu zaštitu. Autorsko djelo ne mora nužno biti preneseno na materijalnu podlogu, da bi uživalo autorsko-pravnu zaštitu. Čak i govorno djelo, muzičko djelo koje nije zabilježeno notama ili koreografija koja nije pismeno izražena je autorsko djelo. Autorsko djelo ne mora biti čak ni objavljeno da bi uživalo zaštitu po osnovu autorskog prava. Princip da se autorsko pravo stiče bez formalnosti vrijedi i u većini država svijeta.

Razvojem tehnologije pojavila se potreba pružiti neki vid zaštite subjektima čije se interpretacije mogu snimiti, umnožiti, poslušati ili pogledati bezbroj puta i subjektima koji ulažu sredstva u proizvodnju takvih snimaka. Ti subjekti ne uživaju autorsko-pravnu zaštitu, već zaštitu po osnovu kategorije prava koja je bliska (srodna) autorskim pravima. Zaštita srodnih

prava, u skladu sa zakonima u Bosni i Hercegovini, ni na koji način ne utječe na prava autora čija djela uživaju zaštitu prema zakonu. Zakon štiti sljedeće kategorije srodnih prava: prava izvođača, prava proizvođača fonograma, prava filmskih producenata, prava organizacija za radiodifuziju, prava izdavača i prava proizvođača baza podataka.

8. Poslovne tajne

Bilo koja informacija koja poduzeću omogućava bolju konkurentnost u odnosu na druga slična poduzeća, može se smatrati poslovnom tajnom. Poslovne tajne mogu obuhvatati proizvodne, industrijske ili poslovne informacije. Da bi se neka informacija smatrala poslovnom tajnom, mora da ispunjava određene uslove. Ovi uslovi se razlikuju u različitim državama. Međutim, u skoro svim državama vrijede tri najvažnija kriterija koja moraju biti ispunjena da bi se informacija smatrala poslovnom tajnom:

- Informacija mora biti tajna (nije lako dostupna širem opsegu ljudi koji se kreću u području kojeg se tiče informacija).
- Informacija mora imati komercijalnu vrijednost, njenim poznavanjem moguće je ostvariti ličnu ili dobit poduzeću.
- Informacija mora biti navedena u nekom pisanom tragu koji se veže sa nositeljem informacije.

Poslovne tajne u Bosni i Hercegovini, kao i u svijetu, još uvijek nisu zaštićene zakonskim aktima i nije ih potrebno registrovati, iz tog razloga, u većini slučajeva, poslodavci kroz ugovore sa zaposlenicima obavezuju zaposlenike na čuvanje poslovnih tajni. U slučaju narušavanja poslovne tajne od strane zaposlenika, poslodavac može sudskim postupcima tražiti odštetu i kaznu za zaposlenika.

Primjer poslovne tajne može se objasniti na sljedeći način. Ukoliko kompanija razvije neki novi način za proizvodnju određenog proizvoda, koji joj omogućava bržu i jednostavniju proizvodnju, a samim tim i veće prihode, sve informacije vezane za taj proces smatraju se poslovnom tajnom. Svi zaposlenici koji su učestvovali u razvoju datog procesa dužni su da čuvaju date informacije i da ih ne iznose u razgovorima i pregovorima sa sličnim kompanijama i trećim licima.

9. Savjeti individualnim inovatorima i dizajnerima

Veliki broj studenata, inovatora, „mejkera“ i profesionalaca koji imaju dodira sa industrijskim dizajnom i razvojem proizvoda u nekom trenutku dođu na ideju za razvoj novog proizvoda koji se kasnije razvije u patentnu ideju. Međutim, to što je nešto novo i spremno za patentiranje ne znači da će donijeti ekonomsku korist njegovom kreatoru. U nastavku slijedi nekoliko savjeta nastalih od strane mnogih inovatora i ljudi koji su određene ideje i inovacije pokušali učiniti komercijalnim:

- Patent može biti koristan element u cjelokupnom planu razvoja i komercijalizacije određenog proizvoda, međutim nije njegov centralni element. U većini slučajeva patentiranje može čekati dok se ne riješe drugi tehnički i tržišni problemi vezani za dati proizvod.

- Sami patent rijetko ima komercijalnu vrijednost. Prava vrijednost proizvoda dolazi nakon što se uspiju ispuniti zahtjevi kupaca uz prihvatljive troškove proizvodnje. To se najčešće ostvaruje kroz izradu prototipa proizvoda. Nedostaci određenog dizajna dolaze do izražaja tek sa izradom prototipa i sa opsežnim testiranjem. Tek kada se funkcionalnost i isplativost proizvoda dokaže kroz opsežna testiranja određenog broja prototipova, tada se može pristupiti patentiranju proizvoda.

- Inovator mora biti svjestan da je jako teško samostalno ideju za novi proizvod dovesti do nivoa komercijalne vrijednosti. Izrada prototipova i njihovo testiranje u većini slučajeva iziskuje značajna finansijska ulaganja. Put koji se, do sada, pokazao kao najjednostavniji je udruživanje sa manjim kompanijama ili sa privatnim investitorima. Inovator u saradnji sa manjom kompanijom može ideju dovesti do tržišne vrijednosti i dokazati njenu isplativost na određenom tržištu. Kasnije, inovator i kompanija mogu ideju prodati (ili ostvariti saradnju) većoj kompaniji koja će je internacionalno komercijalizovati.

- Pošto u Bosni i Hercegovini ne postoji privremena zaštita patenta na kraći vremenski period, preporučuje se da se patent štiti kroz ugovore i ovjerene izjave sa svim učesnicima u periodu izrade prototipa i testiranja istog.

- Inovatorima koji nemaju inženjersku pozadinu preporučuje se savjetovanje sa inženjerima koji su stručnjaci za proizvodnju. Mnoge odlične ideje ne nastave dalji razvoj nakon prijave patenta jer je proizvodnja takvog proizvoda ekonomski neisplativa i previše komplikovana. **Savjetovanje sa inženjerima je obavezno prije prijave patenta.**